

RECENZII ȘI NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

BOOK REVIEWS

Episcopul Ignatie (Trif), *Sfântul Grigorie Palama și teologia energiilor necreate*, cuvânt înainte de Protopresbiter Prof. Andrew Louth, Spandugino & Horeb, Huși/București, 2022, 617 p., ISBN: 978-606-95165-0 și 978-606-8944-93-7

Prin amabilitatea autorului, am intrat în posesia acestui valoros volum dedicat figurii Sfântului Grigorie Palama și învățaturii despre energiile divine necreate. Cartea reprezintă versiunea revăzută a tezei de doctorat susținută în anul 2011 la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” – Universitatea din București, sub îndrumarea Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Caraza. Episcop de Huși și cadru didactic la Facultatea de Teologie din Iași, P.S. Ignatie Trif se dovedește a fi nu doar un ierarh tânăr și activ pe plan pastoral-misionar, ci și un cercetător asiduu în studierea Sfinților Părinți. Acest merit este recunoscut și de distinsul profesor Andrew Louth, care în prefața cărții sublinia că aceasta reprezintă „un studiu riguros al controversei isihaste/palamite, al etapelor sale istorice, al protagoniștilor și al problematicii aferente” (p. 10).

Demersul metodologic al autorului se încadrează pe linia îngustă dintre, pe de o parte, „fascinația duhovnicească” față de marele isihast din secolul al XIV-lea, iar pe de altă parte, „alergia ideologică, vecină cu repudierea, exilarea și deformarea traiectului revelațional-patristic și doctrinar întrupat în corpusul scrierilor palamite” (p. 15). Scopul asumat – „restituirea teologică și duhovnicească a profilului de mare forță isihastă și harică a Sfântului Grigorie Palama” (p. 17) – se vedește de-a lungul celor cinci mari capitole ale cărții. Astfel, primele trei capitole ilustrează personalitatea acestui Sfânt Părinte, respectiv cadrul socio-cultural și religios, cu figurile pro- sau contra-palamite implicate în controversa isihastă. Ultimele două capitole sunt dedicate teologiei palamite ca „dezvoltare autentică și dinamică a tradiției patristice”, cu accent pe semnificațiile sale – „teologia dăruirii lui Dumnezeu oamenilor”.

Volumul este dedicat Părintelui Dumitru Stăniloae, „primul exeget ortodox al teologiei teologiei Sfântului Grigorie Palama”, în semn de „recunoștință perpetuă”. Dar, deși primul teolog ortodox din secolul al XX-lea care a publicat într-o limbă modernă scrierile Sfântului Grigorie Palama a fost pr. Dumitru Stăniloae¹, pr. John Meyendorff a

¹ Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Sibiu, 1938; ediția a II-a, Editura Scripta, București, 1993; (Scrieri 4), EIBMBOR, București, 2006. A se mai vedea și Idem, „Sf. Grigorie Palama. Viața și scrierile lui”, în *Filocalia*, vol. VII, București, EIBMBOR, București, 1977.

avut o contribuție esențială la redescoperirea scrierilor acestuia, mai ales în Occident, prin publicarea unei monografii în anul 1959². Și aici vedem redată aceeași preocupare de a dezvălui actualitatea scrierilor palamite pentru lumea contemporană, căci lucrarea nu doar analizează tradiția spirituală ce a stat la baza formulărilor de credință ale Sf. Grigorie Palama sau disputele avute de acesta cu adversarii săi (mai ales cu Varlaam și Akindin) în dezvoltarea a ceea ce este caracterizat drept „existențialism creștin”, ci se preocupă și de „isihasm după Grigorie Palama”, mergând până în zilele noastre.

Pe de o parte, se afirmă că în învățătura sa Sf. Grigorie Palama a acceptat fără rezervă un „câștig al trecutului”, pe care el nu l-a inventat ci doar l-a scos în evidență ca reacție la spiritul Renașterii ce începuse să se facă simțit și în Bizanț; pe de altă parte, acceptarea învățăturii palamite este semnul deplin al biruinței Ortodoxiei înseși. „Astfel, aprobarea dată de Biserică doctrinei palamiste a însemnat eliberarea și răspândirea elementului permanent și universal al unei tradiții de spiritualitate monahică”³. În fapt, lucrarea nu face altceva în continuare decât să sublinieze și să exemplifice această idee, pentru ca în final să fie postulată relevanța învățăturii lui Palama pentru trăirea religioasă a omului de azi.

Primul aspect pe care Meyendorff îl exprimă atunci când evaluează relevanța palamismului constă în linia continuatoare a acestei învățături cu premisele sale biblicopatristice. Este acea linie doctrinară care afirmă cu tărie posibilitatea directă și reală a cunoașterii lui Dumnezeu⁴. Promovând un fel de „existențialism creștin”⁵, Palama pune în acord două postulate aparent contradictorii: 1) Dumnezeu este incognoscibil prin natură, și 2) revelația lui Dumnezeu în Iisus Hristos este una totală, deplină, care dă posibilitatea omului de cunoaștere „față către față”. În consecință, Dumnezeu este prezent în întregime în esență și în energii⁶.

Al doilea aspect pe care îl relevă Meyendorff în doctrina Sf. Grigorie Palama vizează chiar izvorul „trăit”, experiențial, al acesteia. Palamismul nu doar că rezolvă, într-un mod profund autentic, legătura dintre Absolutul dumnezeiesc și lume la nivel teoretic, pătrând deopotrivă simplitatea esenței divine și posibilitatea omului de a lua parte în mod real la cunoașterea lui Dumnezeu, fără ca El să se împartă. El și dădea un fundament biblicopatristic unei stări mistice profund reale, cea a vederii luminii necreate, în care era prezent Însuși Dumnezeu.

Cartea de față a reușit să evidențieze, în mod concludent, cel puțin două aspecte: primul, că învățătura despre distincția ființă-energii s-a cristalizat mai mult în urma unei experiențe ascetico-mistice (care are ca scop „îndumnezeirea”, *theōsis*), și nu a unei speculații filosofico-teologice. Apoi, este adevărat că învățătura palamită nu a fost acceptată nici măcar de toți teologii ortodocși (unii dintre cei mai virulenți critici fiind patrologul grec Panayotis Trembelas sau teologii români Petru Rezuș și Dumitru Popescu),

² Ea a fost tradusă și publicată și în limba română: John Meyendorff, *Sfântul Grigorie Palama și mistica ortodoxă*, trad. Angela Pagu, Editura Humanitas, București, 2007.

³ *Ibidem*, pp. 15-16.

⁴ *Ibidem*, pp. 104-105.

⁵ *Ibidem*, p. 116 ș.u.

⁶ *Ibidem*, p. 121.

oscilându-se între acceptarea ei ca dogmă sau ca simplă teologumenă⁷. (Dintre criticii neortodocși cel mai elocvent exemplu îl constituie cartea lui Dorothea Wendebourg, *Duh sau energie*⁸.) În același timp însă, analizată în contextul socio-istoric, cultural și religios contemporan, această învățătură își relevă pe deplin actualitatea. Vorbim atât despre experiența mistico-ecclesială, cât și despre cea pastoral-misionară.

În concluzie, deși posedă unele lacune bibliografice – legate mai ales de spațiul teologic de limbă germană – cartea P.S. Ignatie reprezintă o contribuție esențială pe calea realizării unei mult-așteptate monografii esențiale dedicate Sfântului Grigorie Palama și învățaturii sale.

Conf. Dr. habil. Ciprian Iulian Toroczka

⁷ Nicolae Răzvan Stan, „Doctrina energiilor necreate: dogmă a Bisericii sau teologumenă formulată de Sf. Grigorie Palama?”, în Valer Bel, Cristian Sonea (coord.), *Credință și mărturisire. Istorie și actualitate*, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 125-152. Pentru relevanța învățaturii palamite în viața Bisericii vezi Idem, „The relation between Doctrine and Spirituality in Father Dumitru Stăniloae’s thinking”, și Fadi Georgi, „Saint Gregory Palamas: An Essential Key to Teaching Dogmatics Today”, în Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Michel Stavrou și Peter Bouteneff (coord.), *Tradition and Dogma: What kind of Dogmatic Theology do we propose for nowadays?*, Ed. Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2009, pp. 292-322, respectiv pp. 74-85.

⁸ Dorothea Wendebourg, *Geist oder Energie. Zur Frage der innergöttlichen Verankerung des christlichen Lebens in der byzantinischen Theologie*, (Münchener Monographien zur historischen und systematischen Theologie 4), Chr. Kaiser Verlag, München, 1980. Cărții i-a fost dedicată o amplă recenzie (critică) de către Fairy von Lilienfeld, în *Kirche im Osten* 25 (1982), pp. 193-206. Demne de amintit sunt și alte recenzii, ce au vizat apariția în spațiul teologic german al traducerii volumelor din *Teologia Dogmatică Ortodoxă* a Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, și care fac referire și la „controversa palamită”: Karl Christian Felmy, recenzii în *Kirche im Osten* 38 (1985), pp. 182-186, și respectiv Dorothea Wendebourg, recenzii în *Ökumenische Rundschau* 35 (1986), p. 108 ș.u., și *Ökumenische Rundschau* 42 (1993), p. 132 ș.u. Alte studii relevante: Norman Russell, „The Reception of Palamas in the West Today”, în *Θεολογία* 83 (2012), nr. 3, pp. 7-21; Ivana Noble, „The Reception of Palamas in the West Today: A Responce to Norman Russell”, în *Θεολογία* 83 (2012), nr. 3, pp. 55-62; Herwig Aldenhoven, „Die Unterscheidung zwischen einer erkennbar-zugänglichen und einer unerkennbar-unzugänglichen Seite in Gott und die Trinitätslehre. Zur Auseinandersetzung westlicher Theologie mit der ostkirchlichen Lehre von den ungeschaffenen Energien Gottes”, în *Internationale kirchliche Zeitschrift* 72 (1982), nr. 3, pp. 214-232; Bernd Oberdorfer, „Principaliter, Aequaliter, Mutualiter? Modalitäten innertrinitarischer Beziehungen”, în *International Journal of Orthodox Theology* 2 (2011), nr. 1, pp. 72-82.